

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2

Бочарникова А. С.,
прокурор Запорізької місцевої прокуратури № II, юрист II класу

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВІДПУСТОК

SOCIAL FUNCTIONS OF VACATIONS

У статті проаналізовано сутність функцій соціальних відпусток. Автором запропоновано авторське визначення поняття «функції соціальних відпусток». Детально розкрито зміст кожної функції соціальних відпусток.

Ключові слова: функція, соціальна відпустка, трудові права, працівник, час відпочинку.

В статье проанализировано сущность функций социальных отпусков. Автором предложено авторское определение понятия «функции социальных отпусков». Подробно раскрыто содержание каждой функции социальных отпусков.

Ключевые слова: функция, социальный отпуск, трудовые права, работник, время отдыха.

In the article examined the essence of social functions vacations. The author provided own definition of „functions of social vacations”. Revealed in detail the contents of each function of social leave.

Key words: function, social vacation, labor rights, employee, vacation time.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що тривалий час функції соціальних відпусток не досліджувалися належним чином, тому наразі вони потребують конкретизації й уточнення. Неодноразово це питання розглядалося в контексті загально-трудова досліджень і було предметом окремого ґрунтовного аналізу. На нашу думку, визначення функцій допоможуть на теоретичному рівні виокремити та обґрунтувати доцільність та сутність існування соціальних відпусток.

Функції соціальних відпусток часто розглядалися лише в контексті загально-трудова та не досліджувалися з точки зору існування соціальних відпусток як інститут трудового права, який також повинен мати свої напрямки діяльності. Отже, дослідження та виокремлення функцій соціальних відпусток є необхідним для окреслення спрямованості існування та правового регулювання соціальних відпусток.

Дослідженню функцій соціальних відпусток приділяли увагу такі вчені-правники: Я.І. Безугла, В.С. Венедіктов, С.Ф. Гуцу, М.І. Іншин, І.В. Зуб, Т.М. Колотілова, Р.І. Кондратьєв, А.Р. Мацюк, П.І. Жигалкін, Г.І. Чанишева, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина та ін. Проте більшість з названих науковців розглядали у своїх роботах лише окремі аспекти соціальних відпусток, тому виникла необхідність оновлення та систематизації знань про функції соціальних відпусток.

Метою статті є розкриття поняття функцій соціальних відпусток, а також змісту кожної з них.

Із загальної теорії права випливає, що функції права – це основні напрями впливу права на свідомість і поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою розв'язання визначених конкретних завдань [1, с. 54]. Це визначення, запропоноване В.В. Копейчиковим, найкраще відображає зміст загальноправового поняття.

Доцільно звернути увагу на те, що загальноправові функції поділяються на охоронні та регулятивні, які також стосуються й функцій трудового права. Регулятивна функція права існує для закріплення суспільних відносин або забезпечення їхнього розвитку. На думку В.В. Ісаєвої, основним завданням регулятивної функції є введення суспільних відносин у певні рамки, що відображається в нормативному закріпленні (наприклад, у Конституції). Регулювання, на переконання вченого, може відбуватися як загальним чином, так й індивідуальним. Тобто у першому випадку регулюється поведінка широкого кола суб'єктів, а в другому – регулюється поведінка одного індивіда чи вузького кола осіб [2, с. 45]. З такою позицією можна погодитися та додатково вказати на той факт, що регулятивна функція права відображена в соціальних відпустках, адже прийняття усіх нормативно-правових джерел, що стосуються трудових відносин – це пряме відображення бажання Законодавця урегулювати ці правовідносини, перевести їх у правову сферу. Це вказує на те, що держава зацікавлена в існуванні правового регулювання відпусток і вважає, що законодавче гарантування є суспільно необхідним. Це може підтверджуватися покладенням певного імперативу на роботодавців та працівників. Таким чином відбувається формування правових обмежень трудових правовідносин, в межах яких реалізуються функції трудового права та його інститутів, як однієї з його галузей, тобто сукупності однорідних правових норм.

Охоронна функція права полягає в тому, щоб із суспільства поступово витіснялись негативні явища та порушення, які негативно впливають на суспільство. Існування цієї функції обумовлене необхідністю охорони особистості та суспільної безпеки за допомогою встановлення заборон та негативних

наслідків для порушників правових норм [3, с. 25]. На нашу думку, охоронна функція права встановлюється як самими приписами норм, так і їх санкціями, які покладають на роботодавця відповідальність у разі порушення законодавства про працю. Така загальноправова функція закріплена в положеннях щодо гарантій надання відпусток, які прописані у вітчизняному законодавстві. Охоронна функція в соціальних відпустках реалізується системою заборон та потенційним покаранням за порушення законодавства про відпустки з боку роботодавців. Така відповідальність проявляється в трьох аспектах: 1) дисциплінарному; 2) адміністративному; 3) кримінальному.

Завдання забезпечення обмеженого кола осіб та соціальної справедливості формують природу охоронної функції соціальних відпусток, на які держава спрямовує матеріальні та нематеріальні ресурси.

З усіх загальноправових функцій вважаємо за доцільне звернути увагу на існування соціальної функції права, яка являє собою специфічний напрямки права, де регулятивна та охоронна функції права поєднуються та регулюють якісно однорідну сферу соціальних відносин: економічну, політичну тощо [4, с. 38]. Особливої уваги потребує економічна функція, адже вона покликана забезпечувати ефективний вплив права на економіку, на інтереси та потреби людей, встановлюючи граничні норми праці в певних аспектах, що відображається і на трудовому праві, а це, в свою чергу, має вплив на надання роботодавцями відпусток, зокрема соціальних. Як вже зазначалося, природу соціальних відпусток становить і державний інтерес, який зумовлює втручання держави у трудові відносини для надання громадянам можливостей виконання соціально важливих функцій, що виявляється в обов'язковому характері надання соціальних відпусток за певних обставин та бажанні працівника таку відпустку використати. Тому відображення економічної функції права також полягає у тому, що держава в деяких з соціальних відпусток бере на себе зобов'язання виплачувати додаткову допомогу громадянам з метою полегшення фінансового навантаження на особу та допомогти роботодавцю при наданні такої відпустки.

На думку Н.Б. Болотіної, функції трудового права – це основні напрями правового впливу на суспільні відносини, що визначають службове призначення права в житті суспільства [5, с. 55]. Часто науковці, говорячи про функції трудового права, визначають їх як явище, яке розкриває соціальне значення норм трудового права та завдяки цьому визначає напрями правового регулювання суспільних відносин, що становить його предмет [6, с. 223].

На думку В.І. Щербини, сутність поняття трудового права має виражатися через активність норм трудового права. Тобто така активність має проявлятися у встановленні та зміні правових норм і підкріпленні таких норм ефективними засобами примусу. На переконання вченого, визначення змісту норми права – це відображення в ній найсуттєвішого, найголовнішого, на основі чого будуть ґрунтуватися ці

відносини та відповідний вплив на них. Така позиція виражає динамічне значення функції трудового права. Дослідник також дає своє визначення функціям трудового права як діяльності трудового права щодо ефективного впорядкування та врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здатності людини до праці, шляхом встановлення та реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права [7, с. 19].

Вважаємо за доцільне, узагальнивши різні точки зору, виділити одне поняття функцій соціальних відпусток, на яке будемо в подальшому спиратися. Очевидно, що доволі часто в правовій літературі функції визначаються як основні напрямки діяльності або впливу правових норм на певне коло суспільних відносин, тому в нашому випадку такі відносини становлять собою предмет конкретного інституту трудового права. Можна погодитись з тим, що такий вплив на трудові відносини повинен мати напрям і соціальне значення його основною метою має стати впорядкування й організація цих відносин шляхом встановлення правових норм для охоплення більшого спектру їх існування з метою закріплення та гарантування прав та обов'язків їх учасників.

Зважаючи на це, пропонуємо використати поняття «функція соціальних відпусток» у такому значенні: «Основні напрями правового впливу на трудові відносини щодо надання часу, впродовж якого працівник тимчасово звільняється від виконання трудових функцій з метою виконання батьківських обов'язків, реалізації сімейних функцій та у зв'язку з сімейними обставинами, а також з обставинами та подіями, які мають важливе соціальне значення з метою їх організації та впорядкування шляхом встановлення правових норм для забезпечення прав та обов'язків їх учасників». Таке визначення є більш конкретизованим та дає чітке розуміння призначення функцій та певною мірою вказує на їхні завдання, а саме організацію та регулювання надання соціальних відпусток.

Класифікація функцій інститутів трудового права має свої труднощі, пов'язані з тим, що при їх виділенні не повинен втрачатися взаємозв'язок із загальними функціями права, адже галузеві функції є чітким відображенням перших. Тому вважаємо за доцільне застосовувати загальноприйнятую класифікацію функцій трудового права до функцій соціальних відпусток, насамперед на регулятивну та охоронну, а потім, враховуючи класифікацію, на захисну й виробничу.

Регулятивна функція трудового права полягає в тому, що більшість відносин, які виникають у галузі використання найманої праці, повинні регулюватися нормами трудового права, через які реалізуються конституційні права та гарантії громадян на працю, відпочинок та матеріальне забезпечення [8, с. 16]. Щодо соціальних відпусток така функція виявляється у тому, що КЗпП, Законом України «Про відпустки» закріплено право громадян на отримання соціальної відпустки. Як зазначали раніше, через відсутність однотайності в класифікації соціальних відпусток порядок надання їхніх різних видів регу-

люється й іншими нормативно-правовими актами, наприклад, процесуальними чи тими, які регулюють виборче право України. Для того, щоб регулятивна функція соціальних відпусток реалізовувалася повною мірою, пропонуємо значною мірою розширити положення Розділу IV Закону України «Про соціальні відпустки», об'єднавши усі види соціальних відпусток, можна було б забезпечити реалізацію цієї функції.

Аналізуючи охоронну функцію соціальних відпусток можна виділити дві підфункції: 1) запобіжну (профілактичну); 2) відновну (компенсаційну). Щербина В.І. виділяє також «відплатну» або ж «каральну» функцію. Запобіжну функцію можна виразити через поняття гарантій прав працівників при виконанні їх трудових обов'язків. Відновну або ж компенсаційну варто розуміти як функцію, спрямовану на забезпечення необхідних виплат за результат діяльності певної особи або групи осіб. На нашу думку, використання терміна «каральна» або ж «відплатна» функція не доцільне. Соціальні відпустки не покликані за своєю суттю вирішувати деліктні питання щодо завдання шкоди працівникові чи роботодавцю. Вважаємо, що виокремлення такої функції суперечить природі трудового права та не має включатися до функцій соціальних відпусток.

Запобіжна функція в соціальних відпустках характеризується тим, що держава гарантує право кожному на використання певного виду соціальної відпустки, за наявності підстав, достатніх для їх отримання. Покладаючи на роботодавця обов'язок надавати такий вид відпусток, держава тим самим підкреслює, що його порушення буде мати для останнього негативні наслідки.

Щодо відплатної функції, то тут варто зазначити, що соціальні відпустки виконують роль стимулювання певних працівників до виконання соціально необхідних функцій. Наприклад, відпустки, які надаються у зв'язку з виконанням батьківських обов'язків або після певних негативних соціальних подій, більшою мірою підтримуються матеріальними виплатами від держави або покладанням на роботодавця зобов'язання здійснити виплати відповідно до законодавства, водночас зберігаючи для нього можливість отримання компенсаційних виплат у зв'язку з наданням працівнику матеріальної допомоги.

У соціальних відпустках охоронна функція реалізується через збереження посади особи та в деяких випадках заробітної плати на весь час відпустки. Яскравим прикладом цього може бути надання відпустки у зв'язку з пологами та передбачена можливість для осіб одразу взяти ще один вид відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Такі відпустки насамперед спрямовані на захист жінок, які виконують функцію дітонародження [9, с. 55]. За останні два роки соціальні відпустки також стали способом захисту трудових відносин для категорії осіб, які постраждали внаслідок проведення бойових дій на території Луганської та Донецької областей, а також осіб, які постраждали внаслідок окупації Кримського півострову. На нашу

думку, запровадження таких соціальних відпусток, захист або утворення нових трудових відносин повністю відображають охоронні функції соціальних відпусток.

Сутність виробничої функції трудового права полягає в реалізації заходів, спрямованих на раціональне використання праці працівників та на зміцнення трудової дисципліни через стимулювання їхньої праці, на участь трудових колективів в управлінні тощо [10, с. 45]. У соціальних відпустках, на нашу думку, виробнича функція виявляється у тому, що всі вони спрямовані на надання особі часу для виконання необхідних суспільних функцій. Такими функціями можуть бути: 1) догляд за малолітньою дитиною, дитиною-інвалідом, за усиновленою дитиною; 2) виконання громадських обов'язків; 3) відновлення здоров'я після певних негативних подій; 4) догляд за одним із подружжя у разі хвороби тощо.

Варто зазначити, що виробничу функцію часто називають економічною, але, на наш погляд, потрібно виокремлювати поняття соціальної функції. Співвідношення соціальної та виробничої функцій є проблемним у теорії трудового права. Так, П.Д. Пилипенко вказує на пріоритет соціальних прав і потреб працівника над проблемами та інтересами роботодавця та його виробництвом [11, с. 63]. Хоча, очевидно, не можна не враховувати інтереси виробництва роботодавця. Але для того щоб такий інтерес не порушував права громадян, необхідне їх державне гарантування. У контексті соціальних відпусток таке гарантування відбувається за рахунок того, що держава сама визначає перелік обставин та підстав, які надають право громадянам на відпустку, яка виходить за межі гарантованих щорічних відпусток. Таким чином інтереси працівника, його сімейні та громадські обов'язки, фізичний, моральний та матеріальний стан визначаються як пріоритетні порівняно з інтересами роботодавця. Держава виступає в якості гаранта у трудових правовідносинах такого типу.

Щодо виховної функції соціальних відпусток, то, на нашу думку, не доцільно цю загальнотрудова функцію поширювати на таке правовідношення. Виховна функція передбачає розвиток особистості працівника, навчання та накопичення ним необхідних навичок для професійного та кар'єрного зростання. Ця функція, безперечно, стосується відпусток цільового призначення, де гарантування права на навчання, у зв'язку з наданням відповідної відпустки, визначається як індивідуальна потреба самого працівника та інтерес роботодавця. На відміну від більшості відпусток цільового призначення, соціальні відпустки не відображають лише індивідуальний інтерес особи. Сенс надання таких відпусток полягає у тому, що держава та суспільство зацікавлені, щоб особа, яка використовує соціальну відпустку, змогла використати її для виконання суспільно необхідних функцій, які, відповідно, знімають навантаження з держави та її органів, тим самим забезпечуючи стабільний правопорядок.

Зважаючи на подібність загальних трудових функцій, які певною мірою відображаються у соці-

альних відпустках, вважаємо за доцільне визначити додаткові функції, які також впливають на виконання соціальними відпустками своїх завдань: 1) економічна; 2) політична; 3) психологічна.

Економічна функція соціальних відпусток полягає в тому, що держава в багатьох з них виступає гарантом виплати матеріальної допомоги, тим самим виконуючи обов'язок соціального забезпечення своїх громадян. Фактом для підтвердження цього є те, що держава гарантує закріплене в законодавстві для кожного працівника виплату мінімальної заробітної плати навіть у разі отримання ним певних видів соціальних відпусток. Також при наданні, наприклад, відпусток у зв'язку з пологами або по догляду за дитиною до досягнення нею трьохрічного віку держава теж здійснює виплати для забезпечення життєдіяльності працівника, додатково встановлюючи гарантії збереження робочого місця. У більшості випадків збереження заробітної плати не відбувається, проте держава або замінює одні виплати іншими, або дає можливість особі заробити внаслідок виконання своїх функцій (наприклад, якщо особа бере участь у виборчому процесі). З одного боку такий підхід знімає навантаження з роботодавця, а з іншого – не залишає працівника без гідної оплати для реалізації суспільно важливих функцій.

Політична функція соціальних відпусток виявляється у тому, що вона спрямована на створення політичних переконань і напрямів у суспільстві, на

становлення високої правової культури, без якої не обходиться жодна цивілізована демократична держава. Також надання таких відпусток може бути проявом політичної волі державної влади, яка необхідна для нормального функціонування держави. Наприклад, надання соціальних відпусток особам, які перебувають у зоні проведення антитерористичної операції, та особам, які потребують такої відпустки для набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, є цілеспрямованою політикою уряду, покликаною пом'якшити негативні громадсько-політичні наслідки бойових дій на території Луганської та Донецької областей, а також окупації Криму. Ненадання таких відпусток може призвести до соціального вибуху всередині країни, що може негативно вплинути на публічний порядок та правову систему України. Отже, соціальні відпустки можуть бути політичним інструментом впливу держави на трудові відносини в Україні.

Психологічна функція соціальних відпусток полягає у тому, що на працівників діє психологічний фактор, який переконує їх у тому, що отримання соціальної відпустки є не ризиком, а гарантованим правом, яке вони можуть використати при настанні певних обставин, зазначених у законі та за власним бажанням. Варто розуміти, що у багатьох працівників діє фактор страху при отриманні такого виду відпусток, який законодавець закликає побороти, встановлюючи гарантії щодо цього виду відпусток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Правознавство: Підручник / За відп. ред. О.В. Дзери. – 10-е видання, перероб. і доп. – К: Юрінком Інтер, 2007 – 848 с.
2. Ісаєва В.В. Функції права: теоретико-правовий аналіз / В.В. Ісаєва // Часопис Київського університету права – 2013/1 – С. 45–48
3. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 592 с
4. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. Бологіна Н. Б., Чанишева Г. І. Трудове право України: Підручник. – К.: “Знання”, 2000. – 245 с.
6. Процевський О.І. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання / О. Процевський // Право України – 2011 – №2 – С. 223–234.
7. Функції трудового права: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / В.І. Щербина ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 32 с.
8. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підручник / Ю.П. Дмитренко; МОНУ. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
9. Абрамова А. А. Охрана труда женщин / Абрамова А. А. – М.: Профиздат, 1972. – 144 с.
10. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: Монографія. – Львів: Видав. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 207 с.
11. Пилипенко П.Д. Окремі зауваження до проекту Кодексу України про працю // Право України – 1996. – № 9. – С. 63.